

МЕЖІ ТА БЕЗМЕЖЖЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У РОМАНАХ А.МЕЛЬНИЧУКА

Галина Випасняк,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
НУ «Львівська політехніка»*

Статтю присвячено аналізу романів А. Мельничука «Що сказано» та «Посол мертвих» з перспективи актуальної проблеми сучасної гуманітаристики – ідентичності, зокрема національної, рівень її цілісності у чужоземному, відтак чужомовному, просторі, та її обумовленість такими факторами, як травматична пам'ять та пам'ять про предківську землю. Романи відображають авторське бачення проблеми збереження/деформування національної ідентичності в еміграції, базоване не в останню чергу досвідом власної родини.

Ключові слова: національна ідентичність, пам'ять, еміграція, А. Мельничук.

The research is dedicated to novels of Askold Melnychuk «What is Told» and «Ambassador of the Dead». It touches the problem of national identity, how it remains, changes or vanishes in emigration, how strong is the influence of old life, of traumatic memory from the native country, how those authentic items work in circumstances of a new country and almost unknown language – as a supportive thing, distracting or even more – destroying – thing. Novels that were taken into consideration mirrors Melnychuk's point of view based on his own experience and the experience of his family.

Keywords: national identity, memory, emigration, A. Melnychuk.

Зацікавленість проблематикою національної ідентичності, її збереження та деформації під тиском зовнішніх чинників – чи то психологічних, чи політичних, не лише не згасає упродовж останніх десятиліть, але й дедалі більше розгорається, відкриваючи нові горизонти дослідження, нові контексти та розширюючи межі інтерпретації. Активність дискурсу національної ідентичності підтримується на різних рівнях: політичному, науковому та культурному. В останньому випадку образне багатство сприяє множинності інтерпретацій і репрезентуванню різних типів наративів – як і центральних, так маргінальних.

З посиленням міграційних процесів у світі осмислення можливостей збереження національної ідентичності, власної автентичності у чужомовному та інокультурному просторі особливо актуалізувалося, оприявнюючи при цьому інший рівень людських життєво важливих пріоритетів, далеких від матеріальності.

Герої романів А. Мельничука ілюструють психологічне віддзеркалення політичної мапи у власному житті: перебуваючи поза кордонами своєї батьківщини, вони створюють невидимі кордони з оточуючим світом. Не дозволяючи собі їх порушувати, вони дублюють тоталітарну систему, привносячи її добровільно у своє життя. У новому просторі виявляються особистісні комплекси, котрі психологічно паралізують емігрантів, змушують шукати «своїх» з-поміж «чужих», заганняючи себе у своєрідні гетта.

Обидва романи А. Мельничука – «Що сказано» та «Посол мертвих» – об'єднують проблему проведення тієї межі, за якою минуле перестає бути осердям ідентичності, нагадуванням про те, що ти не без роду-племени, а стає баластом, котрий не дає рухатися далі, освоювати новий простір і нове життя. Автор намагається знайти відповідь на питання, яким чином можлива асиміляція у чужоземному просторі без втрати самого себе, власної ідентичності та автентичності.

Якщо роман «Що сказано» ілюструє тяжкий шлях на еміграцію і первинний період адаптації до нового середовища, то роман «Посол мертвих» розгортає тему на прикладі долі першого покоління нащадків емігрантів, котрі здебільше

шого втратили прямий зв'язок з предківським краєм, з його традиціями, легендами, родинними оповідями.

А. Мельничук діткливо описує почуття, котрими були охоплені емігранти на чужій землі: вони «перебували немовби у полоні тунельного бачення і рухались у часі, не випускаючи з ока якогось давно минулого моменту» [1, с. 26], хоча при цьому «минуле було таким мінним полем, що кожен мав інакшу його мапу» [1, с.40]. У чужоземному просторі діаспоряни «разом намагалися скласти докупи уламки своїх доль, своєї країни» [1, с. 19] і зрештою, своїх історій.

Вирішуючи типовий для емігранта конфлікт пріоритетів між забуванням власного коріння заради нового життя і пам'яттю про минуле, головна героїня роману «Посол мертвих» обирає другий, складніший шлях. Вона стає берегинею родинної пам'яті. Для протагоніста роману Ада Крук була «вікном у минуле», завдяки котрому постаті на старих фото ставали частиною родини, а не відчуженою історією. Такої установки збереження минулого вона дотримувалась у всьому – навіть в інтер'єрі помешкання: квартира Ади нагадує «музей щойно після закриття» [с. 11], це простір, у якому час немовби законсервований, точніше його законсервувала сама Ада, залишившись ментально і емоційно у минулому. Адина залежність від нього проявилася зокрема на психосоматичному рівні – у її сліпоті: «Її очі могли відбивати світло, та в себе його не впускали». Це відповідь тіла на сприйняття нової дійсності: вона її бачила, проте не приймала, не впускала у свою реальність.

Живучи у безперервному контакті з родинними привидами, Ада розуміє необхідність передачі своєї ролі хранителя минулого комусь із синів. Проте жоден не підходить для виконання цієї функції. Старший син, до прикладу, не витримує тягара війни і повернувшись із В'єтнаму, накладає на себе руки. Молодшого, Алекса, Ада вбиває сама, усвідомивши його цілковиту відчуженість від власного коріння.

Алекс, як і Ада, володів даром бачити своїх померлих предків, тому найбільше підходив для успадкування материнної ролі передавача й охоронця родинної пам'яті. Ініціація-інтеграція в американське суспільство стала згубною і для долі Алекса, і зробила його відступником, зрадником своєї родини. «Я на тебе дивлюсь і нікого не бачу! <...> Я тебе породила – а ти ніщо. Як так можна забувати матір? Ти хіба не знаєш, чому люди народжують дітей? Я привела тебе на світ не просто так. Передавачі. Нам потрібні передавачі» [1, с. 227].

Образ Ади неможливо оцінити однозначно, адже з одного боку, вона і справді виконує функцію берегині родинної традиції, але при цьому її поведінка відносно себе, власної долі і відносно своїх синів є тоталітарною за суттю. Вона поводить як родинний тоталітарний вождь, перетворюючи минуле на тягар, а не осердя ідентичності, довкола якого дітям хотілося б вибудувати власні родинні традиції.

Привиди з минулого були для Ади запорукою тяглості традиції, котру вона намагалася прищепити своїм дітям, відгороджуючи їх максимально від принад реальності: «Телебачення відволікало б дітей, не давало б їм налаштуватися на частоту минулого – а ким будуть вони без цієї тяглості? Слабкими тінями скороминущих жадань і примх» [1, с. 94]. Але змальовуючи подальшу долю Ади і її синів, автор ставить під сумнів правильність такої позиції.

Емігрантів А. Мельничука обмежують передусім їхні спогади, нерозірваний зв'язок не лише з минулим, але й із землею, до якої вони постійно прагнуть повернутися. Нова земля поступово починає ставати «їхньою» із появою там мого рідних. Таким чином відбувається символічне оСВОЄння чужої землі. Зокрема у романі «Що сказано», воно пов'язане зі смертю Стефана та з купівлею цвинтарної ділянки, розрахованої на всю родину. Це символічне поховання надій на повернення до батьківської землі.

В останній праці, присвяченій ідентичності, Ф. Фукуяма акцентував на тому, що загострення цієї проблеми у світовому масштабі пов'язане із вимогою

людей, котрі упродовж тривалого часу були пригнобленими або відчували себе такими, поваги до себе. Це відображення людської потреби у визнанні власної особливості, неординарності, власної цінності та гідності, що є необхідне з огляду на те, що людина в принципі пізнає себе через віддзеркалення в Інших. «Ада нагромадила двадцять років споминів з іншої країни, повної інших людей та будівель, і все те було таке саме справжнє, як і це, що оточувало її тепер, і пам'ять накладалася на обличчя, які вона зустрічала на вулиці» [1, с. 94].

Проблема персонажів Мельничука полягає у тому, що вони передусім не відчують поваги до себе. У чужоземному просторі вони віддані на поталу долі і не мають сили взяти своє життя у власні руки. У романі «Що сказано» автор особливо підкреслює силу зв'язку людини і землі, наскільки остання є не лише джерелом виживання фізичного, але й ментального, дає відчуття впевненості у своїх силах і віру у можливість змін, котрі здійснюються з установкою наведення ладу у себе вдома. Поза рідною землею емігранти втратили не лише зв'язок матеріальний, джерело своєї сили, вони позбулися своїх історій, передусім родинних, прирікаючи себе на безсилля, безрідність, безкорінність і відсутність ментального опору труднощам. І цим справді обділяючи себе і ставлячи у нижчу позицію, порівняно з емігрантами з інших країн. «Що значить – американець? – роздумє Ада – Усі звідкись прибули. І століття опісля вони все ще люди звідкись. Багато хто пам'ятає. Ірландці пам'ятають. Англійці. Африканці пам'ятають. Корейці. Євреї. І тобі теж пасує» [1, с. 273]. Америці Ада відчувала, що «потрапила до якоїсь чужої історії – наче Гретель у країні Оз. Де її місце? Чи знайде вона свою сюжетну лінію в національній історії?» [1, с. 104]. Єдиним способом віднайти своє місце у Новому світі для неї стало збереження минулого і вписування його у повній версії до калейдоскопу історій американських іммігрантів. Автор підкреслює, що навіть на родинному рівні цей проект не вдався через неможливість його цілковитої інтеграції в американську історію.

Принагідно А. Мельничук порушує тему стереотипізації з боку корінного населення та іммігрантів з інших країн. Прізвище, котре видає походження, автоматично накладає на особистість цілу низку типових історій. Ще у підлітковому віці Алекс Крук застановлюється над різними означеннями людей з прив'язкою до країни їхнього походження та проживання, як-от афроамериканці, італоамериканці тощо: «Хто взагалі придумав так визначати людей? Хто постійно змушує нас соромитися?» [1, с. 61]. У таких ідентифікаціях Алексові вбачаються ознаки дискримінації та приниження, що є не чим іншим як символічним, а часто і фізичним, позбавленням гідності, навіть більше – самого права на неї. Його особистий спосіб боротьби полягав у жонглюванні стереотипами й ідентичностями і передусім проявився у зміні імені. Перейменовуваннє себе з Крука на Круко було символічною ініціацією, переходом до власне американського способу мислення і бачення минулого, котра полягала у його скасуванні. Для Алекса «українські заморочки» - річ така заплутана, важко відокремити правду від вигадки і вирішити, в чию правду вірити. Найліпше було повністю забути» [1, с. 237]. Він намагався позбавитися материного «синдрому старого світу» [1, с. 116], тієї «слов'янської суміші безнадії, ваги минулого, яке спускається углиб невидими мережами, падає з неба м'якими, липкими сітями, які зв'язують, душать, залишають із певністю неспроможності діяти» [1, с. 273]. Алекс дозволив собі маніпулювання множинністю національних ідентичностей у полінаціональній країні. Лише незначна зміна наголосів у прізвищі дозволяє змінити акценти у сприйнятті себе в очах інших. Це долучення себе до іншої історії, до іншого культурного контексту і відповідно набуття чи повернення собі права на гідність. Проте у чужоземному просторі це часто супроводжується відмовою від власної сутності.

Інший шлях адаптації до чужоземного простору – через цілковиту асиміляцію, передусім культурну, ілюструє образ Антона. Його комплекс меншовартості

і відчуття безґрунтянства набрали форм благоговіння перед англо-саксонською культурою з відповідним нехтуванням рідною. Помилка Антона у тому, що замість того, аби завдяки своїм знанням і талантові збагатити світові академічні знання інформацією про власну культуру і стати її видним репрезентантом у іноземному просторі, він обрав стандартний шлях маленької краплі в океані поціновувачів англо-саксонської культури. Свій вибір він обґрунтовував вдячністю: «Антон говорив правильно, аж книжною, англійською про те, як важливо цінувати і плекати культурну спадщину нової батьківщини» [1, с. 119]. Його еміграційна життєва позиція стала актом самоприниження з метою асиміляції.

Доповідь Антона, яку він виголошував перед своїми співвітчизниками в Америці, як і вся його наукова діяльність, були своєрідною втечею від минулого та від відповідальності, яку воно накладає; це також втеча від спогадів, нерозривно пов'язаних з історією, політикою, у котрі емігранти з України були цілковито заангажовані. Оскільки минуле для них було ментальним простором, що підживлювало їхню національну ідентичність, то Антонова лекція у цьому контексті сприймалася як зрада і відмова не лише від свого минулого, а від свого коріння, відтак – від власної національної ідентичності. З точки зору самого Антона світ його досліджень – це «світ поза політикою», один із можливих альтернативних способів існування, інший «погляд на людський досвід» та один із «засобів самовизначення» [1, с. 120].

Весь біль минулого Антон виклав у повісті «Посол мертвих», цим для себе символічно розквітавшись із минулим. Цей текст поглиблює контекстуальний фон базової дії твору. Для Ади Антонів твір був ілюстрацією міфологізування та белетризування пам'яті, адже основою оповіді стала історія її життя, щоправда доповнена деякими вигаданими епізодами, котрі могли трапитися з нею, і котрі деформували її пам'ять: тяжко було пригадати, чи все відбувалося докладно так, чи це мистецький домисел. Ада замислювалася над тим, «як це може бути, що плоди Антонової уяви могли замінити те, що було насправді?» [1, с. 172]. Таким чином автор ставить перед читачем риторичне питання: наскільки спогади про минуле є автентичними, наскільки з плином часу вони обростають емоціями, котрі їх деформують.

Аналіз романів А. Мельничука дає можливість виділити радше один шлях збереження національної ідентичності у чужомовному просторі: чесне примирення з минулим. Очевидною залишається неможливість, і навіть згубність абсолютної законсервованості у власному минулому. «Час – це чоловік» [1, с. 156], якого не до снаги побороти, котрий насильно бере те, чого потребує. Ада намагалася чинити опір часові, але на прикладі життя своїх дітей переконалася, що її зусилля були марними. Натомість доля протагоніста роману, котрий своїм шляхом з дівчиною, чії родичі загинули під час Голокосту, поєднує немовби дві історії, дві правди, два різні пласти пам'ятання, ілюструє авторську істину виживання у Новому світі: «Ми не знайдемо спокою, поки не поглянемо в очі власним гріхам» [1, с. 143].

Література

1. Мельничук Аскольд. Посол мертвих. Львів, ВСЛ, 2018.
2. Мельничук Аскольд. Що сказано. К., Комора, 2017.
3. Шевчук З. Раби роду: рецензія на роман «Посол мертвих» Аскольда Мельничука. Літакцент. 04.09.2018. Електронний ресурс. Режим доступу: litakcent.com
4. Fukuyama Francis Identity. The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. Picador. 2019.